

Οι Λινοπάμπακοι στη βιβλιογραφία:

Μια σύντομη επισκόπηση

ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΟΥΚΛΑΡΗΣ

A. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ των Λινοπάμπακων, των Κυπρίων εκείνων κατοίκων της υπαίθρου, οι οποίοι λόγω των συνθηκών που επικράτησαν στο νησί κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής κυριαρχίας αναγκάστηκαν να ζήσουν στα όρια Ισλάμ και Χριστιανισμού, ελάχιστα μέχρι σήμερα έχει απασχολήσει την έρευνα. Οι άνθρωποι αυτοί, ζώντας μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα σε αγροτικές περιοχές της Κύπρου, αποτελούσαν σημαντικό κομμάτι του κυπριακού πληθυσμού. Η αριθμητική τους δύναμη, κατά την περίοδο από τα τέλη της Οθωμανικής κυριαρχίας ως την πρώτη περίοδο της Αγγλοκρατίας (1878-1914), είναι δύσκολο να προσδιοριστεί εξαιτίας της δυσκολίας προσδιορισμού των στοιχείων της ταυτότητας της θρησκευτικής αυτής ομάδας, με αποτέλεσμα οι εκτιμήσεις των διαφόρων ερευνητών να μην ταυτίζονται. Μερικοί ανεβάζουν τον αριθμό τους στις 15.000-20.000 ενώ άλλοι θεωρούν ότι δεν ξεπερνούσαν τα 1.200 άτομα.¹ Παρόμοια διάσταση απόψεων παρατηρείται και ως προς την γεωγραφική τους κατανομή. Σύμφωνα με κάποιες απόψεις ζούσαν σε λίγες μόνο περιφέρειες, όπως η Λουρουτζήνα και η Τηλλυρία, ενώ άλλες εκτιμήσεις τους παρουσιάζουν να είναι εγκατεστημένοι σχεδόν σε κάθε επαρχία του νησιού.²

Κοινό σημείο αναφοράς για τους περισσότερους ερευνητές, που έθιξαν το θέμα, αποτελεί η μικρή έκταση που αφιερώνουν σε αυτό και η περιορισμένη σημασία που του αποδίδουν. Η μνεία στους Λινοπάμπακους γίνεται άλλοτε παρενεθικά και άλλοτε ως δευτερεύον θέμα που χρησιμοποιείται για να τεκμηριώσει την κυπριακή ταυτότητα των κατοίκων του νησιού και τις πολιτικές θέσεις του συγγραφέα γύρω από το Κυπριακό ζήτημα, ιδιαίτερα κάθε φορά που γίνεται λόγος για την καταγωγή τους. Έτσι ο αναγνώστης βρίσκεται αντιμέτωπος με τις ελλιπώς τεκμηριωμένες υποθέσεις των ερευνητών ή ακόμα συχνότερα με τις προσπάθειες οικοδόμησης μιας θεωρίας που θα δικαίωνε τις αξιώσεις της Ελληνοκυπριακής κοινότητας επί της Κύπρου.

Αξιοσημείωτη είναι επίσης και η απουσία καταγραφής και μελέτης, στο μεγαλύτερο τουλάχιστο μέρος της βιβλιογραφίας, του τρόπου με τον οποίο αντιμετωπίστηκε η πρόθεση των Λινοπάμπακων να ενταχθούν στους κόλπους της Ορθόδοξης εκκλησίας κατά την πρώτη περίοδο της Αγγλοκρατίας. Η άρνηση της τελευταίας να τους ενσωματώσει στο σύνολό τους οδήγησε τελικά στο σταδιακό και πλήρη εξισλαμισμό τους.³ Στις ελάχιστες περιπτώσεις όπου μνημονεύεται η στάση της εκκλησίας, η αναφορά περιορίζεται στην απλή επισημάνση χωρίς να εμβαθύνει στο θέμα.

Η μη καταγραφή και μελέτη του συγκεκριμένου ζητήματος δεν μπορεί ασφαλώς να αποδοθεί στην απουσία υλικού. Ήδη η μικρή βιβλιογραφία που συγκεντρώθηκε γύρω από το θέμα παρέχει πηγές και βοηθήματα ικανά να βοηθήσουν τον ερευνητή να ανιχνεύσει τη σημασία της παρουσίας των Λινοπάμπακων κατά την πρώτη κυρίως περίοδο της Αγγλοκρατίας και να φωτίσει την πολιτική διάσταση του θέματος, που συνδέεται άμεσα με τους ιδεολογικούς προσανατολισμούς και το ρόλο της εκκλησιαστικής αλλά και της πολιτικής ηγεσίας των Ελληνοκυπρίων κατά την περίοδο αυτή.⁴ Η άμεση εμπλοκή τους στο ζήτημα αυτό, ιδιαίτερα της εκκλησίας, μπορεί να μας οδηγήσει στην υπόθεση πως, η αποσιώπηση εκ μέρους των περισσότερων ερευνητών του ρόλου της και η μικρή όσο και ελλιπής καταγραφή του ζητήματος, τόσο στη σύγχρονη όσο και στην μεταγενέστερη βιβλιογραφία, υπήρξε εσκεμμένη προκειμένου να μην τεθούν σε αμφισβή-

τηση οι επιλογές της ηγετικής εκείνης ομάδας, η οποία διαμόρφωσε τις κυρίαρχες ιδεολογικές κατευθύνσεις, στο κυπριακό εθνικό κίνημα κατά τον 19ο και 20ό αιώνα.

Ιδιαίτερο δε ενδιαφέρον παρουσιάζει η στάση της εκκλησίας και των χειρισμών της στα εθνικά θέματα δεδομένου ότι, αν και αποτελούσε κατά βάση θρησκευτικό οργανισμό, λειτούργησε και σε αυτή την περίπτωση με κατ' εξοχήν πολιτικά κριτήρια, αρνούμενη να δεχτεί στους κόλπους της τους Λινοπάμπακους.

Η εργασία αυτή θα περιοριστεί σε μια συνοπτική παρουσίαση της βιβλιογραφίας και σε μια πρώτη κριτική αποτίμηση των συμπερασμάτων της.

B. Συνοπτική επισκόπηση της βιβλιογραφίας

Ο ίδιος ο ορισμός της ιδιότυπης θρησκευτικής ομάδας των Λινοπάμπακων από τη λεξικογραφία υπήρξε προβληματικός, τονίζοντας άλλοτε τις ιδιοτυπίες της και άλλοτε εντάσσοντας το φαινόμενο στα ευρύτερα πλαίσια του κρυπτοχριστιανισμού, όπως αυτός εμφανίζεται στο χώρο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Το αποτέλεσμα ήταν ότι δεν μπόρεσε να δώσει μια σαφή εικόνα του φαινομένου, καθώς η προσέγγισή του ως εκκλησιαστικού περιεσσότερο παρά ως πολιτικού ζητήματος συνετέλεσε στην μάλλον αμήχανη παρουσίασή του. Το ενδιαφέρον εστιάστηκε στο ζήτημα της θρησκευτικής συνείδησης και κατ' επέκταση της ταυτότητας των Λινοπάμπακων. Αντίθετα οι σχέσεις και οι εξαρτήσεις του Λινοπαμπακικού πληθυσμού από την πολιτική εξουσία, είτε αυτή εκφραζόταν στο πρόσωπο του Οθωμανού κατακτητή είτε του Βρετανού επικυριαρχου, είτε αργότερα στο πρόσωπο της Εθναρχίας, δεν απασχόλησαν τη λεξικογραφία.⁵

Η μελέτη του Λινοπαμπακισμού, στο βαθμό που έχει αναπτυχθεί, επικεντρώθηκε σε θέματα καταγωγής – ταυτότητας της ομάδας αυτής καθώς και σε λεπτομέρειες λαογραφικού ενδιαφέροντος, αποσιωπώντας την πολιτική διάσταση του θέματος. Η έμφαση στο θέμα της καταγωγής των Λινοπάμπακων, συνδέθηκε στενά με την διερεύνηση της εθνικής και θρησκευτικής τους ταυτότητας, αποτελώντας το κεντρικό σημείο αναφοράς των ερευνητών.

Συνοπτικά μπορούμε να διακρίνουμε δύο κύριες, αποκλίνουσες μεταξύ τους απόψεις, γύρω από το θέμα αυτό. Η πρώτη, που υποστηρίχθηκε αρχικά από Αγγλούς ερευνητές, απέδωσε την εμφάνιση των Λινοπάμπακων στον εξισλαμισμό κατά κύριο λόγο των Λατίνων και των Μαρωνιτών της Κύπρου μετά την Τουρκική κατάκτηση, νομιμοποιώντας σε κάποιες περιπτώσεις την διεκδίκηση των Λινοπάμπακων από την Καθολική εκκλησία. Η άποψη αυτή σε ορισμένους μελετητές δεν αποκλείεται να εξέφραζε και πολιτικές θέσεις, συγκροτώντας τον αντίλογο στις αξιώσεις που έθετε κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας ο ελληνικός εθνικισμός. Εξάλλου η στενή σύνδεση και συμπίεση του ελληνικού εθνικισμού στο νησί με την ελληνορθόδοξη εκκλησία και την ηγεσία της οδήγούσε ουσιαστικά στην ταύτιση, εκ μέρους των πολιτικών και θρησκευτικών ηγεσιών, της θρησκευτικής συνείδησης με την εθνική ταυτότητα των κατοίκων της Κύπρου. Οι προσπάθειες επομένως της Καθολικής εκκλησίας να προσεταιριστεί τον λινοπαμπακικό πληθυσμό στα τέλη του 19ου αιώνα και τις αρχές του 20ού με την δραστηριοποίηση της εκεί ιεραποστολής βρέθηκαν αντιμέτωπες με την οξεία αντίδραση της ελληνορθόδοξης ηγεσίας και είχαν τελικά περιορισμένα αποτελέσματα.⁶

Ο πρώτος εκφραστής της άποψης αυτής είναι ο John Hackett, ο οποίος υπηρέτησε ως στρατιωτικός ιερέας της Αγγλικανικής εκκλησίας στην Κύπρο στα τέλη του 19ου αιώνα (1878-1895) και κατά την παραμονή του στο νησί ασχολήθηκε με τη μελέτη της ιστορίας της εκκλησίας της Κύπρου, ορθόδοξου και λατινικής. Καρπός του ενδιαφέροντός του ήταν η συγγραφή της μελέτης *History of the orthodox church in Cyprus*. Στο έργο του αυτό θεώρησε απαραίτητο να συμπεριλάβει και τις μη ορθόδοξες θρησκευτικές ομάδες που έζησαν στην Κύπρο από την περίοδο της Φραγκοκρατίας μέχρι την εποχή του. Ανάμεσα σε αυτές περιέλαβε και τους Λινοπάμπακους, τους οποίους θεωρεί ιδιόρρυθμη αίρεση ταλαντευόμενη μεταξύ Χριστιανισμού και Ισλάμ και προερχόμενη από τη λατινική κοινότητα του νησιού. Τους τοποθετεί αποκλειστικά στην περιοχή της Λουρουτζήνας, υποβαθμίζοντας έτσι τη σημασία της θρησκευτικής αυτής ομάδας και αποδίδοντάς της περιθωριακό ρόλο.⁷ Ιδιαίτερη αναφορά στο θέμα κάνει και ο R. M. Dawkins στο άρθρο του *The crypto-christians of Turkey*, στο οποίο υποστηρίζει ότι το φαινόμενο του κρυπτοχριστιανισμού συνδέεται κυρίως με

την μειονεκτική θέση των χριστιανικών πληθυσμών στην οθωμανική κοινωνία και την πίεση που, κατά περιόδους, τους ασκήθηκε από την οθωμανική διοίκηση. Αντίθετα πολύ μικρή σημασία αποδίδει στη συνεισφορά της πολιτισμικής αλληλοδιείσδυσης του χριστιανικού και του μουσουλμανικού κόσμου, καθώς θεωρεί την επαφή του ελληνικού και του τουρκικού στοιχείου επιζήμια και άγονη. Υπό το πρίσμα αυτής της θεώρησης αντιμετωπίζει και τον κρυπτοχριστιανικό λινοπαμπακικό πληθυσμό, τον οποίο παρουσιάζει να έλκει την καταγωγή του κατά κύριο λόγο από τους λατίνους χριστιανούς της Φραγκοκρατίας. Η έλλειψη όμως προσωπικής ενασχόλησης με το θέμα τον αποτρέπει από το να προχωρήσει σε κατηγορηματικές διατυπώσεις. Παρόλα αυτά υποστηρίζει, αν και με επιφυλάξεις, τη διεκδίκησή τους από την καθολική εκκλησία.⁸ Μια ιδιαίτερα συνοπτική παρουσίαση του θέματος κάνει και ο sir George Hill στο έργο του *A History of Cyprus*, όπου το φαινόμενο του Λινοπαμπακισμού συνυφαίνεται στενά με την τύχη των Λατίνων της Κύπρου. Σε αντίθεση προς τον Dawkins, ο Hill επισημαίνει ότι οι δεσμοί των Λινοπάμπακων με το χριστιανισμό αφορούν κυρίως την ορθόδοξη εκκλησία, παρά το γεγονός ότι απορρίπτει την καταγωγή τους από την ορθόδοξη κοινότητα.⁹

Αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι πρόσφατα εμφανίσθηκε παραλλαγή της πρώτης άποψης, η οποία συνδέει τον σχηματισμό της θρησκευτικής ομάδας των Λινοπάμπακων με την προσπάθεια μέρους της άρχουσας τάξης της Φραγκοκρατίας να εξασφαλίσει την κοινωνική και οικονομική της υπεροχή κατά τη διάρκεια της οθωμανικής περιόδου, χωρίς ωστόσο να συσχετίζει το ζήτημα της καταγωγής των Λινοπάμπακων με τον καθορισμό της ταυτότητάς τους.¹⁰

Η δεύτερη άποψη, που εκφράσθηκε από Ελληνοκύπριους μελετητές, εμφανίσθηκε μετά την ανεξαρτησία της Κύπρου και τη μετεξέλιξη του Κυπριακού σε ζήτημα διακοινοτικών σχέσεων. Το ενδιαφέρον των Ελληνοκυπρίων διανοουμένων για την ιδιότυπη αυτή θρησκευτική ομάδα συνδεόταν άμεσα με τη συστηματική προσπάθεια κατάδειξης της διαχρονικής ελληνικότητας του νησιού και ενέπλεκε τη μελέτη του φαινομένου στη δίνη της πολιτικής διεκδίκησης. Στις περισσότερες των περιπτώσεων, η όποια προσπάθεια διερεύνησης του φαινομένου βρισκόταν αντιμετώπι με τις αγκυλώσεις του εθνικιστικού λόγου και της εθνικιστικής λογικής. Μέσα στα πλαίσια αυτά λοιπόν διατυπώθηκε η άποψη ότι οι Λινοπάμπακοι υπήρξαν εξισλαμισμένοι Χριστιανοί Ορθόδοξοι και εν δυνάμει τμήμα του Ελληνισμού. Η θεώρηση αυτή έχει σαφείς πολιτικές προεκτάσεις και στοχεύει στη μείωση της πολιτικής σημασίας της Τουρκοκυπριακής κοινότητας. Σε ορισμένες μάλιστα ακραίες περιπτώσεις το θέμα του Λινοπαμπακισμού χρησιμοποιήθηκε για να στηρίξει την αμφισβήτηση της τουρκικής εθνικής ταυτότητας του τουρκοκυπριακού στοιχείου και να τεκμηριώσει ιστορικά ακραίες πολιτικές θέσεις αναφορικά με το Κυπριακό ζήτημα, όπως αυτό εξελίχθηκε μεταπολεμικά.

Η θεώρηση αυτή του ζητήματος έκανε την εμφάνισή της στην κυπριακή βιβλιογραφία με το άρθρο του Θ. Παπαδόπουλου *Πρόσφατοι εξισλαμισμοί αγροτικού πληθυσμού εν Κύπρω*, όπου επιχειρείται να αποδειχθεί η καταγωγή της πλειοψηφίας των Τουρκοκυπρίων από εξισλαμισμένους χριστιανούς και συνακόλουθα η ελληνικότητα της Κύπρου. Η περίπτωση των Λινοπάμπακων επιστρατεύεται εδώ για να ενισχύσει τους ισχυρισμούς αυτούς, προβάλλοντας την άποψη ότι αυτοί είναι εξισλαμισμένοι χριστιανοί ορθόδοξοι και εν δυνάμει μέλη της ελληνορθόδοξης κοινότητας της Κύπρου. Για το λόγο αυτό καταγγέλλει την αδιαφορία της πολιτικής και θρησκευτικής ηγεσίας των Ελληνοκυπρίων, παραλείποντας ωστόσο να καταγράψει την αρνητική στάση της εκκλησίας, αν και πιστοποιεί ότι δέκα λινοπαμπακικά χωριά είχαν ζητήσει τη συνδρομή της.¹¹

Στην ίδια λογική κινήθηκε και ο Κ. Κύρης στο έργο του *Κύπρος, Τουρκία και ελληνισμός*, όπου ο Λινοπαμπακισμός χρησιμοποιείται για να καταδείξει την ελληνικότητα της Κύπρου. Οι Λινοπάμπακοι είναι, σύμφωνα με τον συγγραφέα, εξισλαμισμένοι χριστιανοί, τους οποίους συναριθμεί στο ελληνικό στοιχείο του νησιού. Η μη ενσωμάτωσή τους στην ελληνοκυπριακή κοινότητα αποδίδεται στην αρνητική και επιφυλακτική στάση της εκκλησίας, στην ενεργό παρέμβαση της τουρκοκυπριακής κοινότητας καθώς και στη στάση των βρετανικών αρχών.¹²

Σε πιο ακραίες θέσεις κινήθηκαν οι Π. Σαμάρας και Α. Παυλίδης στα έργα τους *Η ελληνική καταγωγή των Τουρκοκυπρίων και Ιστορία της νήσου Κύπρου*, αντίστοιχα. Η περίπτωση των Λινοπάμπακων αποτελεί γι' αυτούς όχι μόνο τεκμήριο της ελληνικότητας της Κύπρου αλλά και εφαλ-

τήριο για να προχωρήσουν στην αμφισβήτηση της εθνικής ταυτότητας και της πολιτικής σημασίας της τουρκοκυπριακής κοινότητας.¹³

Ενδιαφέρον τέλος παρουσιάζει η αναφορά στο ζήτημα των Λινοπάμπακων από το μέλος της μαρωνίτικης κοινότητας Α. Φραγκίσκου στο έργο του *Ιστορία και λαογραφία Μαρωνιτών Κύπρου*. Σε αυτό ο συγγραφέας, στην προσπάθειά του να προβάλει αλλά και να διογκώσει τη σημασία της μαρωνίτικης κοινότητας στην ιστορική διαδρομή της Κύπρου, υποστηρίζει την προέλευση των Λινοπάμπακων από εξισλαμισμένους Μαρωνίτες, οι οποίοι αργότερα εμποδίστηκαν από την ορθόδοξη εκκλησία να επιστρέψουν στην μαρωνίτικη εκκλησία.¹⁴

Την περίοδο μετά το 1974, κάτω από την επίδραση των νέων πολιτικών δεδομένων στο Κυπριακό ζήτημα, η παρουσία των Λινοπάμπακων στην Κύπρο παρουσιάσθηκε στο αγγλόφωνο κοινό εκτός Κύπρου ως τεκμήριο θρησκευτικού συγκρητισμού και πολιτισμικής αλληλοδιείσδυσης. Ωστόσο και σε αυτή την περίπτωση ήταν προφανής η πολιτική χρήση του φαινομένου, μέσα στα πλαίσια μιας γενικότερης πολεμικής απέναντι στη διχοτομική πολιτική της Τουρκίας στην Κύπρο. Η νέα αυτή θεώρηση του ζητήματος εκφράσθηκε στο έργο του Κ. Κύρη *Peaceful co-existence in Cyprus under British rule (1878 -1959)*, όπου γίνεται αναφορά στη συμβίωση των δύο κοινοτήτων, της ελληνοκυπριακής και της τουρκοκυπριακής, με αντικειμενικό σκοπό να αντικρουσθεί η θέση της τουρκικής πλευράς σύμφωνα με την οποία η συμβίωση είναι αδύνατη.¹⁵

Από την άλλη πλευρά η πολιτική της ελληνοκυπριακής ηγεσίας και ειδικότερα της εκκλησίας απέναντι στους Λινοπάμπακους κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας και κυρίως η διερεύνηση των λόγων που οδήγησαν στην υιοθέτηση αυτής της πολιτικής ελάχιστα απασχόλησαν την έρευνα. Ορισμένοι εκ των ερευνητών είτε δεν αναφέρθηκαν στο ζήτημα είτε σημείωσαν απλά τη θέση των εκκλησιαστικών αρχών δίχως να προχωρήσουν σε περαιτέρω διερεύνηση του θέματος, παραγνωρίζοντας κατά αυτό τον τρόπο, από άγνοια ή σκοπιμότητα, την πολιτική σημασία του.¹⁶ Άλλες μελέτες παρουσίασαν τη μετάβαση των Λινοπάμπακων προς τον πλήρη εξισλαμισμό ως αποτέλεσμα μιας πολιτικής συστηματικού και βίαιου εξισλαμισμού και εκτουρκισμού, παραγνωρίζοντας έτσι το ρόλο των εκκλησιαστικών αρχών. Η κριτική συνεπώς που ασκείται, στις περιπτώσεις αυτές, σχετικά με τη στάση της εκκλησίας αδυνατεί να συμβάλει στην ουσιαστική διερεύνηση της πολιτικής που χάραξε η ηγεσία της στο ζήτημα αυτό.¹⁷

Όμως ακόμα και σε μελέτες, σύμφωνα με τις οποίες η αφομοίωση των Λινοπάμπακων από την τουρκοκυπριακή κοινότητα αποδίδεται κατά κύριο λόγο στην επιφυλακτική και τελικά αρνητική στάση της εκκλησίας, καθώς και στην ανάπτυξη του εθνικισμού στο νησί δεν γίνεται καμία προσπάθεια να διερευνηθούν οι παράγοντες που οδήγησαν τις εκκλησιαστικές αρχές στην υιοθέτηση της αρχικά επιφυλακτικής και τελικά αρνητικής στάσης απέναντί τους.¹⁸

Γ. Συνοπτική αποτίμηση της βιβλιογραφίας

Η επισκόπηση μεγάλου μέρους της σχετικής βιβλιογραφίας έδειξε πως το ενδιαφέρον των μελετητών κατέτεινε περισσότερο στο να αναδείξει τη θρησκευτική ταυτότητα αυτής της ομάδας, ακολουθώντας αρκετές φορές μια εθνικιστική λογική συναρτίθησής τους στη μία ή στην άλλη πλευρά. Ορισμένοι ερευνητές τους θεώρησαν κατάλοιπα της παρουσίας των Λατίνων στην Κύπρο, χωρίς να καταφέρουν να στοιχειοθετήσουν επαρκώς αυτή την άποψη.¹⁹ Η ερμηνεία εκ μέρους τους του Λινοπαμπακισμού ως προσπάθειας της κυρίαρχης τάξης των Λατίνων να διατηρήσει τα προνόμιά της εξισλαμιζόμενη επιφανειακά προσκρούει στην παρουσία των Λινοπάμπακων στην ύπαιθρο χώρα και κυρίως σε ορεινές και άγονες περιοχές, και όχι κοντά στα κέντρα εξουσίας και τις εύφορες περιοχές του νησιού.²⁰

Από την άλλη πλευρά, κάποιοι άλλοι μελετητές υποστήριξαν την προέλευση των Λινοπάμπακων, κατά κύριο λόγο ή και αποκλειστικά, από την ελληνορθόδοξη κοινότητα της Κύπρου, εκλαμβάνοντας την πρόθεσή τους να μεταστραφούν στο Χριστιανισμό ως πράξη δηλωτική ελληνικής εθνικής συνείδησης.²¹

Η παραδοχή όμως μιας τέτοιας υπόθεσης προϋποθέτει την ανάπτυξη στην κυπριακή ύπαιθρο του ελληνικού εθνικισμού, ήδη από τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας. Οι υπάρχουσες όμως ενδείξεις δεν μας οδηγούν προς αυτή τη διαπίστωση. Επιπλέον η τυπική ένταξη των Λινο-

πάμπακων στον οθωμανικό πληθυσμό του νησιού δυσχέραινε τη δυνατότητα της Εκκλησίας, που υπήρξε ο κύριος φορέας της ελληνικής εθνικής ιδέας στην Κύπρο, να μπολιάσει με αυτήν το λινοπαμπακικό πληθυσμό.

Όμως το ερώτημα που αναδεικνύεται δεν είναι αν η εκκλησία είχε αυτή τη δυνατότητα αλλά εάν κάτι τέτοιο βρισκόταν στις προθέσεις της. Η άρνησή της να ενσωματώσει το μεγαλύτερο τμήμα των Λινοπάμπακων μετά το τέλος της οθωμανικής κυριαρχίας, μπορεί να μας οδηγήσει στην υπόθεση πως παρόμοια πολιτική υπερέβαινε τις προθέσεις και τις πολιτικές της επιδιώξεις. Η ερμηνεία της στάσης αυτής της εκκλησίας και γενικότερα της ελληνοκυπριακής ηγεσίας δεν απασχόλησε ουσιαστικά την βιβλιογραφία. Οι στόχοι και η θεματική της δεν θα μπορούσαν να εναρμονιστούν με τη διερεύνηση αυτής της πτυχής του θέματος, που πιθανόν να ανέτρεπε τα ερμηνευτικά σχήματα με τα οποία επιχειρήσαν να προσεγγίσουν το ζήτημα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Για την πληθυσμιακή δύναμη των Λινοπάμπακων στην Κύπρο κατά τον 19ο και 20ό αιώνα Βλ. J. Hacket, *Ιστορία της Ορθόδοξης εκκλησίας της Κύπρου* (ελλ. έκδοση), τ. Γ', Αθήνα 1923, σ. 78-79, R. M. Dawkins, «The crypto-christians of Turkey», *Byzantion*, 8 (1933), σ. 254-255, Θ. Παπαδόπουλος, «Πρόσφατοι εξισλαμισμοί αγροτικού πληθυσμού εν Κύπρω», *Κυπριακά σπουδαί*, 29 (1965) σ. 43-44, Π. Σαμάρας, *Η ελληνική καταγωγή των Τουρκοκυπρίων*, Λευκωσία 1987, σ. 21-22 και Στ. Παπαγεωργίου, *Η πρώτη περίοδος της Αγγλοκρατίας στην Κύπρο*, Αθήνα 1996, σ. 241-242.
2. Για τις περιφέρειες, όπου εντοπιζόταν κατά κύριο λόγο η παρουσία Λινοπάμπακων Βλ. Σ. Μενάρδου, «Περί των ονομάτων των Κυπρίων», *Αθηνά*, 6 (1904), σ. 271 κ.εξ. Επίσης J. Hacket, ό.π., Θ. Παπαδόπουλος, ό.π., σ. 43-44, Π. Σαμάρας, ό.π., σ. 30 κ.εξ., Α. Φραγκίσκου, *Ιστορία και λαογραφία Μαρωνιτών Κύπρου*, Λευκωσία 1989, σ. 38.
3. Εξαιρέση αποτέλεσε η δράση του επισκόπου Κυρήνειας Χρυσάνθου και λίγων ακόμη ιεραρχών. Βλ. Κ. Κύρρης, *Peaceful co-existence in Cyprus under British rule (1878-1959)*, Λευκωσία 1977, σ. 9-13.
4. Βλ. Κ. Κύρρης, ό.π., σ. 9-13 και Π. Σαμάρας, ό.π., σ. 23 κ.εξ. Στις δύο αυτές μελέτες καταγράφεται σημαντικός αριθμός πηγών και βοηθημάτων.
5. Εγκυκλοπαιδικό λεξικό Ελευθερουδάκη, λήμματα «λινοβάμβακος» και «κρυπτοχριστιανός», Νεώτερον εγκυκλοπαιδικόν λεξικόν Ηλίου, λήμμα «Λινοβάμβακος», Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, λήμμα «Λινοβάμβακος», Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα, λήμματα «Λινοβάμβακος», «Κρυπτοχριστιανός» και «Κύπρος». Ιδιαίτερα περιεργός είναι ο ισχυρισμός που προβάλλεται στο Εγκυκλοπαιδικό λεξικό Ελευθερουδάκη καθώς και στην πρόσφατη έκδοση της Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα, σύμφωνα με τα οποία το μεγαλύτερο μέρος των Λινοπάμπακων επέστρεψε στο Χριστιανισμό κατά την πρώτη περίοδο της Αγγλοκρατίας.
6. Το 1890 η καθολική ιεραποστολή που έδρευε στην Λεμεσό επιχειρήσε να προσηλυτίσει τους κατοίκους των χωριών Κυβίδες, Άγιος Τύχων, Μονάγρι και Λιμνάτι, τα οποία αναφέρονται από αρκετούς μελετητές ως λινοπαμπακικά. Η προσπάθεια αυτή προκάλεσε την έντονη και άμεση αντίδραση της ελληνοκυπριακής κοινότητας της Λεμεσού και τελικά εγκαταλείφθηκε κάτω από την πίεση που ασκήθηκε από την ελληνοκυπριακή πλευρά. Βλ. σχετικά Φ. Ζαννέτος, *Ιστορία της νήσου Κύπρου*, τ. 2, Λάρισα 1911, σ. 704-705.
7. J. Hacket, ό.π., σ. 78-79.
8. R. M. Dawkins, ό.π., σ. 247-251, 254-257.
9. G. Hill, *A History of Cyprus*, vol. 4, Cambridge 1952, σ. 20.
10. Στ. Παπαγεωργίου, ό.π., σ. 239-240. Για το σταδιακό εξισλαμισμό της ηγετικής τάξης των Λατίνων στην Κύπρο, βλ. επίσης Κ. Κύρρης, *Τουρκία και Βαλκάνια*, Αθήνα 1986, σ. 26-28, 56-57. Η ίδια, κατά βάση, άποψη για την καταγωγή των Λινοπάμπακων διατυπώθηκε και από τον R. M. Dawkins, (ό.π., σ. 254-257) ο οποίος ωστόσο συσχέτισε το θέμα με την διεκδίκηση του λινοπαμπακικού πληθυσμού από την καθολική εκκλησία.
11. Θ. Παπαδόπουλος, ό.π., σ. 29-47.
12. Κ. Κύρρης, *Κύπρος, Τουρκία και ελληνοισμός*, Λευκωσία 1980, σ. 110-113.
13. Π. Σαμάρας, ό.π., σ. 13 κ.εξ. και Α. Παυλίδης, *Ιστορία της νήσου Κύπρου*, τ. 4, Λευκωσία 1991, σ. 103-109.
14. Α. Φραγκίσκου, ό.π., σ. 38.
15. Κ. Κύρρης, *Peaceful co-existence...*, ό.π., σ. 9-13.
16. J. Hacket, ό.π., σ. 78-79, R. M. Dawkins, ό.π., σ. 254-257, G. Hill, ό.π., σ. 20, Θ. Παπαδόπουλος, ό.π. σ. 43-44.
17. Π. Σαμάρας, ό.π., σ. 13 κ.εξ.
18. Κ. Κύρρης, ό.π., σ. 9-13.
19. J. Hacket, ό.π., σ. 78-79, G. Hill, ό.π., σ. 20, R. M. Dawkins, ό.π., σ. 254-257.
20. Για το θέμα αυτό βλ. επίσης Α. Παυλίδης, ό.π., σ. 107-108.
21. Κ. Κύρρης, *Κύπρος, ...*, ό.π., σ. 112-113 και Π. Σαμάρας, ό.π., σ. 26-27, 29-302.